

Vergaderjaar 2013–2014

32 735

Mensenrechten in het buitenlands beleid

D

VERSLAG VAN EEN MONDELING OVERLEG

Vastgesteld 12 november 2013

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking¹ en de vaste commissie voor Europese Zaken² hebben op 8 oktober 2013 een mondeling overleg gevoerd met Minister Timmermans van Buitenlandse Zaken over **mensenrechtenbeleid**.

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking,
Van Kappen

De voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken,
Strik

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking,
Gradenwitz

¹ Samenstelling Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking: Holdijk (SGP), Van der Linden (CDA), G.J. de Graaf (VVD), Franken (CDA) (*vice-voorzitter*), Nagel (50Plus), Elzinga (SP), Van Kappen (VVD) (*voorzitter*), Koffeman (PvdD), Kuiper (CU), Strik (GL), Vliegenthart (SP) (*vice-voorzitter*), K.G. de Vries (PvdA), Knip (VVD), Martens (CDA), Van Boxtel (D66), Th. de Graaf (D66), Ganzevoort (GL), De Lange (OSF), Koole (PvdA), Schrijver (PvdA), Vlietstra (PvdA), Popken (PVV), M. de Graaff (PVV), Sörensen (PVV), Bröcker (VVD)

² Samenstelling Europese Zaken: Holdijk (SGP), Van der Linden (CDA), G.J. de Graaf (VVD), Kox (SP), Franken (CDA), Nagel (50PLUS), Elzinga (SP), Koffeman (PvdD), Kuiper (CU), Strik (GL) (*voorzitter*), K.G. de Vries (PvdA), Knip (VVD), Martens (CDA), Backer (D66), Th. de Graaf (D66), De Boer (GL), De Lange (OSF), Schrijver (PvdA) (*vice-voorzitter*), Postema (PvdA), Sörensen (PVV), Popken (PVV), Swagerman (VVD), Van Dijk (PVV), Bruijn (VVD)

Voorzitter: Van Kappen
Griffier: Gradenwitz

Aanwezig zijn tien leden der Kamer, te weten: Van Boxtel, Franken, Fred de Graaf, Marcel de Graaf, Van Kappen, Kox, Van der Linden, Schrijver, Strik en De Vries,

en Minister Timmermans.

Aanvang 14.35 uur.

De **voorzitter**: Ik heet de Minister en zijn medewerkers van harte welkom in de Eerste Kamer. U wordt verzocht deze rit door de microfoon te praten in verband met de verslaglegging door de stenograaf. Wij hebben in deze commissie natuurlijk alles wat los en vast zat over mensenrechten gelezen. Wij hebben een en ander zorgvuldig gevolgd, inclusief het uiterst interessante notaoverleg dat u in de Tweede Kamer hebt gevoerd. Ik beloof u dat wij herhaling van zetten zullen voorkomen, want dat is verspilling van tijd. Maar nadat wij alles hadden gelezen, waren wij van mening dat wij over een aantal zaken toch graag nader met u wilden praten. Wij hopen dat wij deze gelegenheid volledig en volwaardig kunnen benutten.

Er zijn heel veel vragen. Ik ga «tegen zon» beginnen, zoals dat heet bij de marine. Ik geef steeds twee senatoren de gelegenheid om twee vragen te stellen. Daarna antwoordt de Minister. Vervolgens stellen de volgende senatoren hun twee vragen. Zo blijven wij rondgaan tot alle vragen zijn beantwoord. Inderdaad een wrede en onmenselijke behandeling. Ik verwacht dan ook na afloop te worden gecorrigeerd door de Minister.

De heer **Schrijver** (PvdA): Voorzitter. Wij zijn geheel in uw handen. Ik mag als eerste op de carrousel. Om maar met een Groningse uitdrukking te beginnen: wij zijn er niet dommer van geworden. Dit is een heel goede nota. In mijn fractie is veel waardering voor de inhoud en de leesbaarheid ervan. De inhoud van de nota past in de traditie van het Nederlandse mensenrechtenbeleid zoals dat is ingezet door een van de ambtsvoorgangers van de Minister, de heer Van der Stoel.

Ik heb in deze eerste ronde twee hoofdvragen, maar daar komen wel een paar subvraagjes bij. De eerste hoofdvraag betreft geloofwaardigheid. De Minister heeft het al een paar keer gezegd, maar het staat ook in de nota: als wij een actief mensenrechtenbeleid voeren, moeten wij ook bereid zijn om ons eigen huis kritisch te laten beschouwen. In dit verband vraag ik wat de Minister tot nu toe vindt van het functioneren van het nieuwe College voor de Rechten van de Mens. Ik las dat het kabinet een jaarlijkse staat van de grondrechten en een actieprogramma aankondigt. Wat is daarvan de meerwaarde ten opzichte van de jaarlijkse rapportage van het College voor de Rechten van de Mens?

Het is interessant dat de Minister op pagina 12 schrijft dat er een versterkte interdepartementale samenwerking op het terrein van de rechten van de mens moet komen. Mag ik vragen welke Minister daarbij het primaat heeft?

Er is altijd veel te doen over de rechten van vluchtelingen en van asielzoekers, soms ook ongedocumenteerden genoemd. Het zou fijn zijn als de Minister zegt dat deze mensen – meestal afkomstig uit landen buiten de Unie – als zij zich op Nederlands grondgebied bevinden, ook recht hebben op dezelfde mensenrechten.

De tweede hoofdvraag kan iets korter. Deze betreft de ratificatie van nog openstaande verdragen. Natuurlijk vindt de senaat het fantastisch dat de molens zo fijn malen, maar ze malen wel erg langzaam. In dit verband verwijs ik naar het facultatieve protocol bij het Kinderrechtenverdrag en het facultatieve protocol bij het mensenrechtenverdrag inzake Econo-

mische, Sociale en Culturele rechten (ESC). Als wij nu eindelijk tot ratificatie van het gehandicaptenverdrag overgaan, is daar ook nog een facultatief protocol bij. Wat vindt de Minister van de meerwaarde van die individuele klachtenprocedures? Ziet hij die als een element in zijn streven om ook kritisch naar ons eigen rechtssysteem te kijken?

De heer **Van Boxtel** (D66): Voorzitter. Ik voeg mij omwille van de tijd bij de vragen van de heer Schrijver. Ook mijn fractie heeft met groot genoegen kennisgenomen van de nota. Wij doen niet over wat in de Tweede Kamer is gepasseerd, maar de tijd schrijdt voort en daarom wil ik stilstaan bij twee complexen.

Het eerste complex waarvoor ik aandacht vraag, is dat het recht op privacy ook een mensenrecht is. Mijn fractie maakt zich in toenemende mate zorgen over de interne inbreuken op privacy door de wetten in Nederland. «Practice what you preach» buiten, moet ook zijn: «practice what you preach» binnen. Hoe mengt de Minister van Buitenlandse Zaken, die ook is belast met de mensenrechten, zich in dit dossier? Ik heb het dan over het hele complex van NSA, het opvragen van en het willen beschikken over gegevens en het aftappen van gegevens. Deze activiteiten komen meer en meer op gespannen voet te staan met de mensenrechten waarop iedere inwoner, ook van Nederland en van Europa, recht heeft. Het wordt nog ingewikkelder. Afgelopen week hoorden wij dat de Britten Belgacom aftappen. Wat doet de Minister in Europees verband, maar ook namens Europa in de richting van de Verenigde Staten, om hieraan paal en perk te stellen?

Het tweede complex waarbij ik wil stilstaan, is de ingewikkelde positie van Rusland. Wij hebben de Minister de afgelopen weken meerdere keren mogen horen over verschillende dossiers. Ik benijd hem niet, want het is koorddansen, of het nu gaat om het bewaken van het einde van de oorlog in Syrië, of vragen als hoe om te gaan met vluchtelingen en wat Nederland daarvoor kan doen. Dit laatste ligt in het verlengde van de mensenrechten. De rol van Rusland daarin is bepalend.

Dit geldt ook voor de op handen zijnde Olympische Winterspelen. Rusland opereert, op z'n zachtst gezegd, toch op buitengewoon gespannen voet met wat wij erkennen als mensenrechten zoals sekselijkheid en diversiteit en alles wat daarmee samenhangt.

Als derde punt noem ik Greenpeace. Er zijn mensen vastgezet, ook in strijd met de mensenrechten. Ik hoor tijdens dit mondeling overleg graag hoe de Minister dit koorddansen met de Russen in de komende periode gestalte wil geven.

Minister **Timmermans**: Voorzitter. Ik dank u voor de gelegenheid om hier vanmiddag met u over mensenrechten te spreken. Er zijn weinig onderwerpen waarover ik niet met de Eerste Kamer spreek. Ik dank de leden voor de bijdrage die de senaat gisteren leverde aan het seminar over de Venetië Commissie. Ik ben er niet de hele tijd bij geweest, maar ik heb achteraf gehoord dat het bijzonder waardevol was en dat er nieuwe elementen naar voren zijn gebracht die het denken aanscherpen. Een en ander heeft dit in mijn ogen waardevolle en wat onderbenutte instrument, zeker in de EU, weer eens goed onder de aandacht gebracht. De leden van uw Kamer die ook lid zijn van de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa, hebben hiermee een mooi instrument om landen te dwingen de procedures in de Raad van Europa in te bedden in hetgeen de Europese Unie, onder andere op Nederlands initiatief, doet om de rechtsstaat te monitoren. Ik wil graag onderdeel zijn van die dwang. Ik ga nu over naar de vragen en begin met de vraag over geloofwaardigheid. Als je een land ergens op aanspreekt, moet je de ontspanning hebben om zelf aangesproken te worden. Je moet bereid zijn om indien je wordt aangesproken, de instrumenten die daarbij horen volledig hun werk te laten doen. Indien die instrumenten iets opleveren waarover je

teleurgesteld of zuur bent, moet je toch accepteren dat die instrumenten hebben gewerkt, ook als de uitkomst daarvan niet de uitkomst is die je zou wensen of waarvoor je hebt gestreden. In die zin neem ik afstand van de ontwikkeling in de afgelopen jaren dat de discussie steeds meer in de richting gaat van: bij ons is het oké, die instrumenten zijn voor ons niet meer zo nodig, maar wel voor de landen waar het veel slechter gaat. Ik doe dit ook in mijn brief, omdat wij onze geloofwaardigheid alleen maar overeind kunnen houden als wij zelf ook bereid zijn onderwerp van discussie en kritiek te zijn.

In dit verband heb ik het initiatief genomen om te proberen een structurele samenwerking op te zetten met het nieuwe College voor Rechten van de Mens. Ik moet eerlijk zeggen dat dit nog «work in progress» is, omdat bij mijn aantreden tot mijn starre verrassing en verbazing bleek dat wij in Nederland die dingen met een soort waterscheiding behandelen: mensenrechten naar buiten toe en mensenrechten in Nederland. Het zal nog wel even duren voordat wij dat uit het systeem hebben. Dit is een uitdrukkelijke wens zowel van het college als van mij, maar ik zal ook nog in overleg moeten treden met de collega's in het kabinet over de vraag hoe wij dit aan de vork prikken. Ik ben niet op zoek naar extra werk. Ik heb er geen probleem mee als het terechtkomt bij mijn collega van Justitie of van Binnenlandse Zaken, maar dit moet wel ergens worden belegd, zoals de heer Schrijver terecht opmerkt.

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken speelt daar uiteraard een cruciale rol in. Ik heb daarvoor ook nadrukkelijk een buitenlandpolitieke reden: in onze campagne om lid te worden van de Mensenrechtenraad moeten wij kunnen aantonen dat het nationaal goed op orde is. Het college is daarvoor belangrijk. Wij weten allemaal dat in twee sectoren spanningen kunnen optreden. De eerste is het asielbeleid, waar je snel op grenzen stuit, en de andere heeft te maken met de sociale zekerheid, waar je ook snel op grenzen stuit. Wij moeten proberen om dit ook in het kabinet goed onder ogen te zien en de consequenties ervan precies in kaart te brengen. Ik heb niet de indruk dat wij die nu al voldoende in beeld hebben. Wij zullen daar in de komende tijd onze energie op moeten richten.

Ik kan dus nog geen afrondend antwoord geven op de vragen van de heer Schrijver, maar deze richting willen wij inslaan. Deze brief biedt daarvoor een uitstekende basis, maar ook het werkprogramma van het college, waarover ik enthousiast ben. Het college heeft er ook behoefte aan om onze buitenlandpolitieke expertise mee te nemen in zijn werkzaamheden. Aan die kant is er dus ook de wens om meer samen te werken.

De volgende vraag heeft betrekking op de ongedocumenteerden. Die vraag doet zich natuurlijk weer in alle scherpste gelden nu zich deze week die gruwelijke tragedie heeft voltrokken bij Lampedusa, waar honderden mensen de dood hebben gevonden. Wij weten allemaal dat het geen oplossing is om nog hogere hekken om Europa te zetten. Ook het weghalen van de hekken om Europa biedt geen oplossing. De enige oplossing is het bieden van perspectief aan mensen in de landen waar zij vandaan komen. In die zin zijn ontwikkelingssamenwerking en internationale veiligheid onlosmakelijk verbonden met een humaan migratiebeleid. Ik kan echter ook niet om de vaststelling heen dat op ons Europeanen – ik wil dit niet in Italiaanse schoenen schuiven – toch ook wel ingewikkelde en pijnlijke vragen afkomen. De wetgeving die het helpen van bootvluchtelingen strafbaar stelt, vergt Europese discussie, want die heeft ertoe geleid dat mensen die in het verleden om humanitaire redenen bootvluchtelingen hebben geholpen, zijn gestraft, in de gevangenis zijn beland en soms ook brodeloos zijn geworden. Dit is niet iets wat je puur bij de Italianen of de Grieken kunt leggen of bij andere landen waar illegalen als eersten binnenkomen.

Het uitgangspunt is dat het internationaal recht leidend is. Alles wat wij doen voor ongedocumenteerden moet binnen de kaders van het internationaal recht passen en mag niet in strijd zijn met de mensen-

rechten. Nederland is hiervoor een paar keer op de vingers getikt. Die correctie accepteren wij ook. Ik ben van mening dat je dan de plicht hebt om de reden voor die correctie weg te nemen uit je wet- en regelgeving. Dat commitment moeten wij wel aangaan.

De heer Schrijver heeft gevraagd naar de ratificatie van nog openstaande verdragen. Ik zal de lijst even langslopen. Over het Gehandicaptenverdrag zijn wij er nationaal wel bijna uit. Op de internetconsultatie van VWS zijn veel reacties ontvangen. De goedkeuringsstukken zijn nu afgerond. Dit verdrag komt heel binnenkort in de rijksministerraad en dan kan het voor advies naar de Raad van State. De mogelijkheid van een facultatief protocol ter zake zal vervolgens worden gezien.

De regering beraadt zich nog op ratificatie van het ECS-protocol. Het kabinet stelt terms of reference op voor het onderzoek naar de gevolgen van eventuele ratificatie. Op basis van het onderzoeksresultaat zullen we dit onderwerp dan weer in het kabinet bespreken.

De heer Schrijver weet dat het altijd lastig is om precies inzicht te krijgen in de rechtsgevolgen van die protocollen voor de Nederlandse wetgeving, ook ten aanzien van klachtenprocedures. Dat geldt ook voor het kinderrechtenprotocol. De direct betrokken ministeries zijn altijd extra voorzichtig, opdat wij ons niet verbinden aan iets wat grote financiële consequenties zou kunnen hebben voor Nederland. Ik weet dat de heer Schrijver daar meestal redelijk ontspannen over is.

De heer **Schrijver** (PvdA): Met goede juridische argumenten

Minister **Timmermans**: Uiteraard. De heer Schrijver heeft alleen maar goede juridische argumenten, anders zou hij zijn functie elders niet kunnen uitoefenen. Ik ga ervan uit dat de criteria van de universiteit waar hij werkt, overeenkomen met die van de universiteit waar ik heb gewerkt. Ik kan niet over anderen oordelen, maar ik neem aan dat men daar ook hecht aan een zekere kwaliteit van het werk. Ik zal dit niet ter discussie stellen.

Ik wil niet verhelten dat de ratificatie van protocollen altijd discussie oproept in het kabinet. Altijd wordt de vraag gesteld: moeten wij dit nu wel doen, want daar kunnen vergaande consequenties aan kleven. Het zal geen geheim zijn dat ik er altijd voor pleit om, ook voor onze eigen geloofwaardigheid, mee te gaan bij protocollen waarvan je kunt aannemen dat ze in de praktijk in Nederland niet tot grote problemen zullen leiden. Je kunt je kwalijk voorstellen dat een kinderrechtenprotocol van de Verenigde Naties, indien geratificeerd, zou leiden tot een enorme discrepantie met de nationale wetgeving. Als dat wel zo is, hebben wij een probleem en dan niet met de VN, maar met onze eigen wetgeving. Dat is steeds mijn positie. Tegelijkertijd moet ik ook realistisch zijn over eventueel onbedoelde consequenties, financieel of anderszins, van de ratificatie van een protocol. Daar wordt nu naar gekeken. Het kinderrechtenprotocol is overigens nog niet in werking, wij hebben nog wat tijd om ons te beraden.

De heer Van Boxtel heeft gesproken over het recht op privacy: NSA, PRISM, DCHQ. Dat is een groot punt van zorg, ook voor veel burgers. Zij vragen zich af wat nog veilig is en waarom de overheid met hun gegevens moet meekijken. Ik heb dat besproken met mijn Amerikaanse collega tijdens mijn bezoek aan Washington. Ik vond hem heel openhartig en tegemoetkomend op dit punt.

De heer **Van Boxtel** (D66): Ze weten ook alles

Minister **Timmermans**: Daar circuleerde ook een grap over In Washington. Een klein meisje vraagt aan de president: mijnheer de president, leest u ook de e-mail van mijn vader. Waarop Obama zegt: maar klein meisje, ik kan je vertellen, hij is jouw vader niet. Ik vond het

heel bemoedigend dat hij zei dat zij in de periode na 9/11 te veel van «need to know» naar «nice to know» zijn gegaan. Dat heeft mij wel geraakt. Er is kennelijk wel een platform voor een discussie tussen de Europese Unie en de Amerikanen over dit onderwerp. Daar pleit ik ook voortdurend voor.

De heer **Van Boxtel** (D66): Het klinkt als second life.

Minister **Timmermans**: Wij moeten dit bespreekbaar maken tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten, met als complicerende factor dat wij kennelijk binnen de Unie ook nog wel het een en ander met elkaar te verhapstukken hebben. Dankzij Snowden zijn de Britten betrapt, maar ik sluit niet helemaal uit dat ook andere Europese landen zich hiermee bezighouden, met name de landen die in het begin hoog van de toren bliezen. Het is de laatste tijd redelijk stil in Parijs.

De heer **Van der Linden** (CDA): Nederland doet niet mee en wist ook niets.

Minister **Timmermans**: Dat heeft Minister Plasterk duidelijk in de Tweede Kamer gezegd, meen ik. Er is een basis voor een discussie tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten over dit punt. Ik ben van mening dat wij die met beide handen moeten aangrijpen, ook omdat een vrijhandelsakkoord met de Amerikanen een van de grootste economische plusfactoren is die wij de komende jaren voor Nederland kunnen realiseren. Ik denk dat er weinig andere belangrijke bijdragen kunnen zijn aan het herstel van de Nederlandse economie. Dit onderwerp mag niet belast worden met het feit dat wij hierover geen open discussie voeren of niet tot bevredigende gesprekken kunnen komen met de Amerikanen. Dan het onderwerp Rusland. De heer Van Boxtel heeft gelijk: dat is zo langzamerhand een halve dagtaak. Deze week is er het incident dat zich zaterdagavond heeft voltrokken. Het blijft ingewikkeld opereren. Ik heb enige ervaring met de Russen; zij hebben altijd de neiging om alles met elkaar te verknopen en te veronderstellen dat anderen dat ook doen. Op het moment dat er een incident is met een Russische diplomaat, is onmiddellijk de conclusie dat wij dit hebben gedaan vanwege Greenpeace en de Arctic Sunrise, maar ook dat zij dit groot kunnen maken omdat dit hen helpt in de discussie over Green Peace en de Arctic Sunrise. Je ziet zelfs dat vandaag in de Doema al werd geroepen dat er een visa ban moet komen voor degenen die in Nederland verantwoordelijk zijn. Ze draaien Dolmatov helemaal om naar de Nederlandse situatie. Het enige recept dat ik hiertegen ken, is rustig blijven en je niet gek laten maken. Wij moeten bij de zaak blijven. Ik heb net tegen de pers gezegd dat wij dit uitvoerig gaan onderzoeken. Dat doet de politie Haaglanden al. Als uit dit onderzoek blijkt dat Nederland in strijd met de Weense Verdragen heeft gehandeld, zal Nederland daarvoor excuses aanbieden. Verder wil ik niet meedoen aan de escalatie.

Wij volgen ook een tweesporenbeleid voor de Arctic Sunrise. In de eerste plaats is arbitrage begonnen voor het schip en de bemanning. In de tweede plaats is er een aanbod voor consultaties hierover. De leden zeggen het maar: ik kan meteen naar Moskou. Ik wil er graag over praten. Ons doel is niet om het Russische rechtssysteem te frustreren, maar om ervoor te zorgen dat mensen snel weer naar huis kunnen. Mocht men hen willen berechten, dan kunnen zij ook elders hun berechting afwachten. Ik wil hierbij nog kort de achtergrond schetsen. Ik denk dat de Russen een bijna existentiële onzekerheid compenseren met heel veel lawaai. Zij zien dat zij in de kwestie Syrië hun internationaalpolitieke positie, althans aan de oppervlakte, enorm hebben uitgebreid. Zij proberen nu weer met de aloude hubris met kleine landjes als Nederland om te gaan. Zij doen dat met name in de richting van landen die de ambitie hebben om een nauwe

relatie met de EU te onderhouden. Het gaat dan niet noodzakelijkerwijs om een lidmaatschap, maar om een nauwe relatie. In de aanloop naar de Top in Vilnius zijn de Litouwers nu aan de beurt. Ineens worden alle vrachtwagens uit Litouwen aan de grens tegengehouden. Verder zijn de Moldaviërs aan de beurt; daar wordt bedreigd met «geen gas». Ook de Georgiërs en Oekraïners zijn aan de beurt. Als de Top in Vilnius voorbij is, wordt dit weer minder en wordt weer naar een zakelijke relatie gestreefd. Wij moeten even door deze periode heen. In de Arabische wereld lijkt het aan de oppervlakte heel sterk wat de Russen hebben gedaan, maar strategisch gezien, is hun positie fundamenteel verzwakt. Zij hebben namelijk geen vrienden meer over in de Arabische wereld en die hadden zij wel heel veel. Zij hebben nu nog maar één vriend en zijn positie in de Arabische wereld is ook niet de meest stevige.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik dank de Minister en ik maak hem ook namens mijn fractie complimenten voor de beleidsnota. Daar staan vele ambities in en die onderschrijven wij ook. Wij moeten prioriteiten stellen en daarom kies ik twee elementen uit die mij na aan het hart liggen. Overigens steun ik de opmerking van de heer Schrijver over ratificatie van facultatieve protocollen bij de verdragen. De Minister zegt dat er nog gestudeerd moet worden op de financiële consequenties. Ik pleit voor een gevoel van urgentie bij de ministeries, want ik vind dat het eigenlijk geen pas geeft dat Nederland als laatste in de rij nog eens tot ratificatie overgaat. Ik denk dat wij nergens bang voor hoeven te zijn als wij ervan uitgaan dat wij die rechten ook nationaal respecteren. Mijn eerste vraag heeft betrekking op de spanning tussen economische of andere belangen en mensenrechten. Die speelt overal doorheen. De beleidscoherentie is natuurlijk bedoeld om ervoor te zorgen dat mensenrechten ook een belangrijke plaats innemen bij andere beleidsdoelstellingen. Er is in de Tweede Kamer al veel gesproken over de vraag hoe dit nationaal gaat. Ik zou graag willen weten hoe dit op Europees niveau gaat. Is daar sprake van voldoende ontschotting?

Ik kom terug op de mobiliteitspartnerschappen en de relatie met de buurlanden, waarop ik ook ben ingegaan bij de bespreking van de Staat van de Unie. Je ziet dat er grote druk is van de EU om ervoor te zorgen dat migranten geen toegang krijgen tot de Europese Unie. De buurlanden hebben natuurlijk ook een sterk economisch belang bij samenwerking met de EU. Je ziet dat daar heel eenzijdig de nadruk ligt op het controleren en bewaken van de grenzen zonder dat dit gepaard gaat met goede waarborgen voor migranten of toegang tot de asielprocedures en -opvang daar. Dit betekent dat je indirect te maken hebt met de gevolgen daarvan als vluchtelingen daar in de knel komen. Ik verwijs naar het rapport over Marokko dat ik aan de Minister heb overhandigd. Ik krijg daar graag een reactie op. Ik verwijs verder naar het bilateraal akkoord dat Italië met Libië sluit, dat overigens geen overeenkomst mag heten. Dat zijn allemaal uitvloeisels van het belang van de EU om minder migranten te herbergen. Dit gaat ten koste van de mensenrechten daar, misschien niet van de burgers ter plaatse, maar wel van de derde landers die daar vast komen te zitten.

Voor een ander punt waarover de belangen kunnen botsen, wordt ook gewaarschuwd in het AIV-rapport over het Midden-Oosten: Tussen woord en daad. Wij spreken al heel lang in woorden uit dat Israël zijn internationale verplichtingen moet nakomen en dat het de uitspraken van het Internationaal Gerechtshof moet naleven, maar dit blijft aldoor uit. Ook de AIV merkt op dat je op een gegeven ogenblik moet overgaan tot daden, omdat je anders niet meer geloofwaardig bent. De Minister heeft zich vorig jaar in de VN van stemming onthouden over de verhoging van de status van Palestina met het argument dat de EU met één stem moet spreken. Nederland had toen feitelijk toch een minderheidspositie. Er waren veel landen in de EU die wel voor waren.

Minister **Timmermans**: Er is maar één land dat de consensus geblokkeerd heeft. Ik kom daar zo op.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Wat heeft de Minister tot nu toe gedaan op meer eenheid te bereiken op EU-niveau? Hij heeft destijds gepleit voor het labelen van producten uit de nederzettingen. Staat hij daar nog steeds achter? Welke concrete maatregelen vloeien hieruit voort?

De Minister schrijft in zijn reactie op het rapport van de AIV dat het niet handig is om nu verdergaande stappen te zetten, bijvoorbeeld in de richting van een associatieovereenkomst, want die zouden het vredesproces verstoren. Als je naar het verloop van de problematiek in de afgelopen decennia kijkt, blijkt dat er elke keer een reden was om verdergaande stappen om die internationale verplichtingen af te dwingen, op te schorten. Moet je daarop terugblikkend niet de vraag stellen of dat effectief is gebleken? Elke keer bleek het vredesproces ook op niets uit te lopen. Moet je dan op een gegeven moment niet kiezen voor de juridische weg om effectiever te zijn of op z'n minst aan andere landen te laten zien dat wij geen dubbele standaard hanteren?

De heer **Franken** (CDA): Ik maak de Minister ook namens mijn fractie complimenten voor de goede brief over mensenrechten als hoeksteen van ons buitenlands beleid. Het is interessant dat de Minister gisteren al uitvoering heeft gegeven aan een van zijn voornemens die betrekking hebben op de Raad van Europa. Hij heeft een waardevolle bijdrage geleverd met betrekking tot de interpretatie van de heldenverering van degene die is geportretteerd achter de voorzitter. Als er een verslag is gemaakt, zal dat de Nederlandse literatuur verrijken.

Ik knoop aan bij het voornemen van gisteren met betrekking tot de activiteiten van de Raad van Europa, die zich bezighoudt met de monitoring van de interne rechtsstatelijkheid van de verschillende landen. De Minister heeft geschreven dat dit speciaal voor de EU-landen geldt. Ik ben benieuwd of de Minister ook enige drang of misschien zelfs zachte dwang uitoefent jegens landen die de uitspraken van het Hof in Straatsburg niet implementeren of die anderszins in gebreke blijven. Daarvan is Italië bij artikel 6 naar mijn mening een belangrijk voorbeeld. Kan de Minister nog enige feitelijke informatie geven over de toetreding van de EU tot het EVRM? Ongeveer een jaar geleden is er een ambtelijke doorbraak bereikt. Is er nog voortgang geboekt?

Mijn tweede vraag valt onder het kopje «bedrijfsleven». De Minister heeft een aantal aandachtspunten genoemd. Ik hoor graag zijn mening over een toe te voegen aandachtspunt, namelijk «decent work». We zien voortdurend grote rampen in India en ook in het Midden-Oosten, waar gastarbeiders onder verschrikkelijke omstandigheden moeizaam werk moeten doen, en vaak zonder betaling weer worden weggestuurd, als ze al levend van de bouwstelling naar beneden zijn gekomen.

Ik onderstreep heel graag wat de heer Van Boxtel naar voren heeft gebracht over privacy. Vertrouwelijke communicatie valt daar volgens mij ook heel duidelijk onder. De Minister heeft zojuist gezegd dat het kabinet de relatie met VS niet wil belasten, maar de Nederlandse regering heeft niet duidelijk haar afkeuring uitgesproken over hetgeen is gebeurd, ook met betrekking tot Nederlandse burgers. Ik heb een heel feitelijke vraag. Het lijkt nauwelijks mogelijk om de vier grote internetkabels die in Nederland uit de oceaan het strand op worden geleid, af te luisteren en daarvoor apparatuur te plaatsen zonder medewerking of het gedogen van de Nederlandse regering. Ik zou het toch op prijs stellen om van de Nederlandse regering te horen dat zij daar echt niet aan heeft meegewerkt.

Minister **Timmermans**: Mevrouw Strik uitte de hartenkreet dat wij sneller werk moeten maken van de ratificatie van facultatieve protocollen. Ik ben

het met haar eens dat dit sneller kan en ook sneller moet. Die druk probeer ik ook altijd op mijn collega's te zetten. De rem daarop is echt de discussie over het kunnen overzien van alle consequenties. Bij het protocol kinderrechten is er een hele discussie geweest over de vraag of dit betekent dat je geen schoolgeld meer zou kunnen vragen in Nederland. Daar komen juristen dan niet uit. Volgens de een is de juridische expertise dat het niet betekent dat je geen schoolgeld meer mag vragen, volgens de ander zou je het risico lopen dat schoolgeld illegaal is, als iemand naar de rechter gaat. Dat zijn toch wel dingen die we goed moeten uitzoeken.

De heer **Schrijver** (PvdA): Bij het basisonderwijs geldt dat niet, maar elders wel.

Minister **Timmermans**: Ja. De vraag is dan wat schoolgeld is. Bij sommige lagere scholen kom je dan ook nog in de problemen. Is er spanning tussen economische belangen en mensenrechten? Hoe gaat dat op Europees niveau? Die spanning is er natuurlijk altijd. Wat mij niet bevalt aan hoe het nu gaat op Europees niveau, is dat een aantal lidstaten een trucje heeft gevonden door te zeggen: beste Cathy Ashton, als jij nu eens alle vervelende dingen over de mensenrechten tegen die andere landen zegt, dan hoeven wij dat niet meer te doen, dan kunnen wij gewoon zaken doen. De houding van die landen is dat Ashton komt om vervelende dingen te zeggen. Dat horen zij braaf aan en vervolgens doen zij gewoon zaken met die staten, als zij komen. Dat is mijn meest fundamentele kritiek op de manier waarop het op dit moment werkt. Ashton doet dat keurig. Ik heb geen enkele kritiek op de wijze waarop zij dat doet. We hebben in de heer Lambrinidis een heel goede Speciale Vertegenwoordiger voor de Mensenrechten. Hij werkt ook heel goed samen met de Mensenrechtencommissaris van de Raad van Europa en met het Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) van de OVSE, met de secretaris-generaal van de Raad van Europa en met de Venice Commission. Dat gaat allemaal heel goed. Mijn zorg zit veel meer in het gebrek aan eenheid bij de lidstaten om dat ook zelf bilateraal door te zetten. Daarbij zie ik ook wel een rol voor nationale parlementen. Zij kunnen zeggen: de heer Lambrinidis of mevrouw Ashton heeft dat nu wel gezegd, maar wat hebben we zelf gedaan om dat te ondersteunen en te versterken? Op dat punt zit mijn zorg met betrekking tot de Europese samenwerking. Met betrekking tot de mobiliteitspartnerschappen zou ik de volgende vraag aan mevrouw Strik willen stellen. Waar houdt de Europese verantwoordelijkheid op ten aanzien van landen om ons heen? Moeten wij bij een partnerschap van Marokko vragen of dat land hetzelfde asielbeleid heeft als Europa? Wat zijn de consequenties daarvan voor Marokko, als het gaat om de relatie met zijn buurlanden? Het wordt niet bepaald stabielier ten zuiden van Marokko. Ik vind het intellectueel wel een uitdaging om daar eens naar te kijken. Daarmee loop ik niet weg voor de problemen die mevrouw Strik terecht signaleert bij de mobiliteitspartnerschappen. Zoals bekend hebben wij aangeboden om activiteiten te ontwikkelen op het terrein van terugkeer, herintegratie, het voorkomen van illegale mensenhandel en smokkel en het opzetten van een asielstelsel. Dat willen we graag doen. Het gaat voor een deel om bestaande en voor een deel om nieuwe activiteiten. Die samenwerking bieden wij Marokko aan. Bij mijn bezoek in januari zal ik dat opnieuw heel concreet doen. Ze willen er met ons over praten om dat zo veel mogelijk uit te werken. Terecht zeggen zij dat zij dat ook willen doen met andere landen waar heel veel Marokkaanse migranten vandaan komen of door reizen, zoals Spanje en Frankrijk. Ik hoop dat we in januari wat vooruitgang kunnen boeken en kunnen bevorderen dat er een asielstelsel komt met menswaardige opvang van asielzoekers of bij het geven van mensenrechten aan asielzoekers in Marokko.

Dan kom ik op het AIV-rapport over het Midden-Oosten. Ik vind dit niet het moment om allerlei nieuwe dingen te gaan doen en het beleid aan te scherpen. Er zijn allerlei argumenten om te zeggen dat wij dat in de afgelopen jaren wel hadden moeten doen, en die zijn deels ook wel valide. Ik was twee weken geleden in de VN. Alleen al de nervositeit en de onzekerheid over de positie van de Amerikanen bij de Israëliëse delegatie vond ik een geweldig goed teken. Dat betekent dat de Israëliërs zien dat de Amerikanen echt resultaten willen boeken. Kerry heeft zijn hele prestige aan dit proces gekoppeld. We hebben als EU afgesproken dat we zijn inspanningen geheel zullen steunen. Het is een proces dat maximaal 6 tot 9 maanden gaat duren, dus zo lang duurt het niet. We hebben al veel geduld gehad. Iedereen weet ook wat de contouren zijn van een vredesregeling, want alles is al honderd keer in- en uitgepraat. Iedereen weet dat beide partijen voor heel pijnlijke keuzes staan, die voor beide partijen heel riskant zijn in politieke zin. Iedereen weet ook dat zij vroeg of laat moeten besluiten om het wel of niet te doen. Degene die wordt gezien als degene die het niet mogelijk maakt, zal daarvan vrij serieuze consequenties moeten ondergaan. Daar zullen de Amerikanen deze keer ook niet terughoudend in zijn, is mijn inschatting, omdat er zoveel prestige mee gemoeid is.

Iemand die altijd heel terughoudend is geweest, op het pessimistische af, te weten de VN-gezant in de regio, Robert Serry, zei bij mijn vertrek uit New York: je zult het niet geloven, maar ik denk voor het eerst dat het mogelijk is. Ik vind dat wel grappig.

We zitten in een heel bijzondere situatie, die erop neer komt of beide partijen bereid zijn het risico te nemen. Ik vind dat de EU nu niet met de ogen moet gaan knippen of van koers veranderen. Het etiketteren van producten uit de bezette gebieden is een doodsimpele zaak, het spijt mij zeer. Het is overigens ook geen nieuw beleid, want de Nederlandse regering vindt dat al heel lang. Krachtens internationaal recht zijn de bezette gebieden geen Israël, dat vindt de EU en dat vindt ook de Nederlandse regering. Op spullen uit de bezette gebieden mag dus niet staan dat zij afkomstig zijn uit Israël. Het is niet ingewikkelder dan dat. Wij vinden ook dat we de regelgeving op dat punt zo uniform mogelijk moeten maken. Daarom hebben twaalf lidstaten, waaronder Nederland, een brief geschreven aan Ashton, met het verzoek om hen te helpen om het in één keer goed te doen, zo mogelijk op dezelfde manier in alle lidstaten. Ashton heeft die uitdaging opgepakt en haar collega-Commissarissen allemaal aangeschreven en gezegd dat hiervoor een uniforme regeling moet worden gevonden. Zij heeft ons beloofd dat er voor het einde van dit jaar een voorstel van de Commissie op tafel zal liggen. Dan vind ik ook dat de EU die stap moet nemen. Nederland is onderdeel van de EU. Ik vind echt dat iedere suggestie dat dit een boycot zou zijn of dat het discriminatie zou zijn, van tafel moet. Nogmaals, het is heel simpel.

Wat er doorheen loopt, is de hele discussie over de richtlijnen voor de subsidiabiliteit van instanties in Israël. Er wordt nu net gedaan alsof dat iets heel nieuws is, maar dat is al heel lang hetzelfde. De Commissie heeft die guidelines of richtlijnen verhelderd en aan de Israëliërs voorgelegd. Daar is een heleboel commotie over ontstaan. Soms speelt de discussie over beide onderwerpen door elkaar heen, omdat mensen deze niet uit elkaar kunnen houden. Ook hier vind ik dat de Europese Unie gewoon moet vasthouden aan wat allang de positie en het beleid zijn. De bedoeling is niet om te discrimineren of te boycotten, maar het is gewoon de afspraak die is gemaakt. Ik vind het wel goed dat Ashton aan de Israëliërs heeft aangeboden: als jullie vinden dat het onrechtvaardig uitpakt, wil ik er best met jullie over in discussie gaan, dan kunnen we kijken waar we misschien wat knelpunten kunnen oplossen. Dat er guidelines moeten komen, daar vraagt het hele veld om, inclusief in Israël, dus dat staat buiten discussie.

De heer Franken vroeg naar de relatie tussen de Raad van Europa en de EU, met name of we EU-lidstaten aanspreken op uitspraken van het Hof. Het formele antwoord is natuurlijk ja, maar de praktijk leert dat we dat niet doen. We doen het in het ministerscomité van de Raad van Europa, maar je zou ook een forum moeten hebben om dit soort onderwerpen veel meer te bespreken in de EU zelf. Vandaar het initiatief van Nederland en drie andere landen om met een rechtsstaatsmonitor te komen, die onderwerp van discussie is in de EU zelf. Tot mijn verrassing is de Commissie om. Zij wilde dit heel lang wegduwen, in de trant van: dat hoeft niet, daar gaan wij over, wat denken jullie wel. Dat is typisch de Commissie. Met name mevrouw Reding deed dat met heel veel kracht. Net zo goed als Barroso is omgegaan bij het subsidiariteitsinitiatief van Nederland, is nu ook Reding omgegaan bij het rechtsstaatinitiatief van Nederland. Zij heeft dat nu ook omarmd, dus wij wachten met spanning af waar de Commissie mee komt.

De kernpunten, die ik ook met de secretaris-generaal Jagland heb besproken, zijn: geen forum hopping en geen concurrentie met bestaande instrumenten van de Raad van Europa, maar juist proberen om elkaars instrumenten te versterken, zodat Hofuitspraken beter worden nageleefd door de EU en haar lidstaten. Natuurlijk streven wij heel nadrukkelijk naar het lidmaatschap van de Europese Unie van het EVRM en ook naar het lidmaatschap van de Venetië Commissie als het aan mij ligt. Dat hebben we nog niet zo besproken, maar dat wordt beleid nu ik het tegen u zeg. Het lijkt mij niet onverstandig om die conclusie naar aanleiding van gisteren te trekken. Het een moet wel na het ander; eerst lid van het EVRM en vervolgens van de Venetië Commissie.

Er is heel veel aandacht bij de Nederlandse regering voor decent work, met name van Minister Ploumen en Minister Asscher en van de vakbeweging in Nederland. Er is ook veel aandacht voor wat er in Bangla Desh en India aan de hand is. Recent is er ook aandacht voor wat er in Qatar aan de hand is. Ik heb toevallig vandaag met collega Asscher afgesproken dat de Nederlandse regering in EU-verband zal bekijken of het initiatief verbreed kan worden naar andere landen die met dezelfde zorgen zitten, zodat het niet alleen een Nederlands initiatief wordt in de richting van Qatar. De ervaring leert dat zij dat dan makkelijk kunnen wegpoetsen, door de een tegen de ander uit te spelen. Er wordt nog geen stadion gebouwd in Qatar. Als de EU dit goed doet, heeft zij de kans om te voorkomen dat er later problemen zijn. Je moet proberen tot een dialoog te komen met een land als Qatar. Het probleem is niet zozeer dat zij geen geld hebben om er iets aan te doen, maar dat zij een cultuur van patronage hebben ontwikkeld, waarbij buitenlandse werknemers een patroon moeten hebben om überhaupt aan de slag te kunnen. De patroon is meestal iemand die zich niet erg verantwoordelijk gedraagt ten aanzien van de rechten van de werknemers, dus daarover moet dan toch wel een discussie worden gevoerd.

De heer **Van Boxtel** (D66): Ik heb hiervoor als concrete suggestie voor de EU en Nederland in het bijzonder om zich tot de FIFA te richten. De FIFA heeft besloten om daar iets te organiseren. Vriend en vijand vragen zich af hoe het in hemelsnaam mogelijk is dat we in een land waar het gemiddeld 50 graden is, gaan voetballen. Er moeten stadions gebouwd worden en er worden dus mensen uitgebuit. De FIFA kan als opdrachtgever van zo'n land ook in andere rechte optreden dan tot nu toe gebeurt. Dat wil ik echt in overweging geven.

Minister **Timmermans**: Ik wil sowieso binnenkort eens met de FIFA gaan praten, ook over andere zaken, die te maken hebben met mensensmokkel en kinderrechten. Ik heb al een langlopende discussie met de heer Blatter. Toen ik Staatssecretaris was, heb ik die discussie ook met de FIFA en de UEFA gevoerd, waarbij ik Platini heel snel aan mijn kant kreeg, maar

Blatter is een ander verhaal, moet ik eerlijk bekennen. Money talks in de FIFA, om het maar even huiselijk te zeggen. Ik vind Qatar een ingewikkeld verhaal. In Brazilië en Zuid-Afrika is het ook niet allemaal even netjes gegaan, als het gaat om de positie van werknemers. Qatar heeft op het gebied van duurzaamheid wel geleerd van eerdere kampioenschappen en een heel plan ontwikkeld, wat ik op zichzelf inspirerend vind, dat stadions na afloop worden afgebroken en worden getransporteerd naar landen in Afrika, waar ze heel goed een stadion kunnen gebruiken. Er is wel nagedacht over de duurzaamheid, maar het knelpunt zit bij de positie van mensen die daar moeten gaan bouwen. Dat valt in het stramien van hoe men daar bouwt, bijvoorbeeld al die hotels en die eilanden. Het gaat om de mensen. Ik vind ook dat de FIFA daarin een verantwoordelijkheid heeft. Ik kan er geen peil meer op trekken waar de FIFA en Blatter staan, als het gaat om Qatar, maar nu zijn we misschien bezig als voetballiefhebbers onder elkaar. Drie jaar geleden was ook bekend dat het 50 graden kan worden in de zomer. Dat zal niet als een verrassing komen. Zij hebben zich deze problemen zelf ingebrocht, zoals de Duitsers zeggen. Ik ben benieuwd hoe zij eruit komen, maar ik vind het wel goed om de FIFA op dit probleem aan te spreken.

De laatste vraag ging over privacy. Ik geloof dat er een brief is van mijn collega Plasterk over de Nederlandse rol daarin. Ik moet naar waarheid bekennen dat ik op dit moment geen sluitend antwoord heb op de vraag van de heer Franken, die ik mij goed kan voorstellen, over wat wij hebben gezegd over wat de Amerikanen hebben gedaan. Dat zullen wij uitzoeken. Die vraag zal ik later schriftelijk beantwoorden, als men mij toestaat, want ik heb het gewoon niet paraat, vrees ik.

De heer **Marcel de Graaf** (PVV): Voorzitter. Ik heb de Minister zojuist horen spreken richting collega Schrijver over kwaliteit. Hij wordt geadviseerd door de AIV. We hebben daarvan een aantal rapporten gezien. De Eerste Kamer heeft zelfs om een rapport gevraagd. Mij valt op dat de kwaliteit daarvan zeer bedenkelijk is. We hebben het over Iran als nucleaire grootmacht. Er is met geen woord gesproken over de conflictueuze situatie tussen sjiïeten en soennieten in de regio. Dat is een ernstige omissie in dat rapport. Als we kijken naar het AIV-rapport over de situatie in Israël en de onderhandelingen waar de Minister het net over had, komt er van diverse gremia dusdanig fundamentele kritiek dat het toch gerenommeerde Simon Wiesenthal Center zelf vraagt of de AIV niet moet worden opgeheven. Dat is nogal wat. Mijn vraag is wat de Minister zelf vindt van de kwaliteit. Wordt hierdoor de richting van het buitenlands beleid van Nederland in negatieve zin beïnvloed? Wat kan er worden gedaan om de kwaliteit van de AIV-rapporten te verbeteren? Ik heb gehoord dat de Minister daar wel degelijk naar luistert, dus dat baart mij zorgen.

Ik moet zeggen dat de beleidsnota evenwichtiger is dan de reactie van de AIV. Dat doet mij deugd. In het beleid van Nederland is er veel aandacht voor vluchtelingen, maar ik zie onvoldoende wat wij in die landen doen om ervoor te zorgen dat het daar menswaardig wordt. De mensenrechtensituatie in het Midden-Oosten en in Noord-Afrika laat ernstig te wensen over. Wij weten dat dit ook geldt voor Qatar. Het gaat niet alleen over werknemers, maar ook over vrouwen of mensen met een andere seksuele geaardheid. Als de mensenrechtensituatie daar beter zou zijn, zou er ook minder noodzaak zijn om naar het Westen te vluchten. De Minister maakt wel goede bewegingen, zoals bij de veroordeling van het Assadregime bij de VN, maar dat hoor ik niet op dezelfde manier terug als het gaat om wat die andere landen doen. Kan de Minister dat toelichten?

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Om te beginnen een compliment. Dit is een goede brief van de Minister. Hij kan het wel, als je maar zoekt, zouden ze bij ons thuis hebben gezegd. Ik heb ook nagelezen hoe de behandeling

was in de Tweede Kamer. Over het algemeen is de brief buitengewoon positief ontvangen, en dat is in het recente verleden wel anders geweest, als wij over dit onderwerp spraken. Het is wel fijn om te kunnen vaststellen dat we het in beide Kamers grosso modo eens zijn over de ambitie die de notitie uitstraalt. Het is ook plezierig dat de notitie niet te veel ambitie uitstraalt, want je kunt wel van alles willen, maar het is nog niet zo eenvoudig om dat te realiseren. Voor je het weet, worden mensen teleurgesteld. Het is toch zaak om van ambitie tot actie te komen. Er staan enkele actiepunten in de brief die ik ook buitengewoon waardeer. Ik vraag de Minister om op twee punten wat meer vaart te maken. Het eerste punt, dat klein lijkt, is de Conventie van Istanbul. In de notitie staat dat we elke twee jaar een motie zullen indienen in de Verenigde Naties om tegen geweld tegen vrouwen te protesteren. Jet Bussemaker is naar New York om te zeggen dat het een grote schande is wat er gebeurt en dat er iets aan gedaan moet worden. Bij die conventie zouden wij een beetje voorop kunnen lopen, omdat er nu tien of elf landen hebben getekend. Dan vind ik het onbegrijpelijk om te verzinnen dat Nederland dat later gaat doen. Ik weet dat de reden is dat Justitie zegt dat er niet genoeg menskracht is. Ik zou zeggen: zet maar wat flexwerkers in. Dat moet te doen zijn. Volgens mij gaat het geen geld kosten. Deze Kamer heeft er al een paar keer over geschreven. Ik vind dat de Minister een keer met de vuist op tafel moet slaan en moet zeggen dat dit gaat gebeuren. Het tweede punt is ingewikkelder. De Minister heeft zelf het initiatief genomen om de monitoring van de rechtsstaat in de Europese Unie ter hand te nemen. Ik weet dat er aan de andere kant van het Kanaal veel ongerustheid is over de Raad van Europa. Er wordt altijd verondersteld dat het wel weer EU-imperialisme zal zijn, en daar draait het ook vaak op uit. Hoe dan ook, het initiatief is genomen. Minister Timmermans heeft de steun van de Commissie gekregen, dus het gaat ook gebeuren. Het heeft weinig zin om ons daartegen te blijven verzetten. Ik zou graag zien dat de Nederlandse regering, omdat zij het voortouw heeft genomen en omdat er geen reden is om in concurrentie te treden, maar wij naar synergie moeten streven, zoals de Minister zegt, daar nu eens heel veel werk van maakt. We kunnen wel praten over mensenrechten in de hele wereld, maar daar hebben wij niet zoveel te zeggen. Het blijft toch uniek dat je hier een heel continent hebt met een juridisch kader waar in staat hoe het zit met de mensenrechten. Je hebt een Hof met diverse instituten voor monitoring, zoals de Venetië Commissie waarover gisteren is gesproken. Er is geen werelddeel waar je meer succes zou kunnen behalen dan hier, ook omdat er, met alle onbeschaafdheid die wij op dit continent hebben, wel enige vooruitgang geboekt kan worden. Ik zou het op prijs stellen als de Minister het initiatief neemt en er hoe dan ook aan gaat werken dat er stappen vooruit worden gezet. Dit is het enige continent waar wij kunnen zeggen: sorry, maar uw handtekening staat eronder, dus we gaan er werk van maken. Ik geloof niet dat het ineens buitengewoon soepel zal lopen, maar hier kun je iets doen door onze diverse capaciteiten bij elkaar te brengen.

Ik zou zeggen: Istanbul morgen ratificeren en dit initiatief niet meer loslaten. Ik denk dat de toetreding van de EU tot het EVRM voorlopig een gebed zonder eind is. Ik krijg geen enkel signaal dat er vaart mee wordt gemaakt. Het lijkt erop dat gaat gebeuren wat al jaren terug werd verondersteld. Als het erop aankomt, zal een aantal landen in Europa, maar niet Nederland, aan de rem gaan hangen. Dan moeten we dat andere initiatief zelf nemen, denk ik.

Minister **Timmermans**: Allereerst zal ik ingaan op de opmerking van de heer De Graaf over het AIV-advies over het Midden-Oosten. Hoewel ik het op onderdelen oneens ben met dat advies, heb ik echt geen enkele reden om aan de integriteit van de AIV of de leden ervan te twijfelen. Ik vind het een gedegen advies, maar ik deel niet alle conclusies. Het is een analyse

die met integriteit is gemaakt. Misschien dat men die analyse iets anders had gemaakt als men dat in de context van het huidige vredesinitiatief had geplaatst, dat zou kunnen, maar dat is niet gebeurd. Ik heb over dit onderwerp ook veel discussie gehad met de Tweede Kamer, waarbij mij steeds werd voorgehouden om niet zo naïef te zijn. Er werd gezegd dat de Israëli pas in beweging komen als er sancties komen of een boycot. Ik heb steeds gezegd dat ik dat niet geloof en dat ik denk dat zij ook aan tafel te krijgen zijn zonder dreiging met sancties of een boycot. Volgens een deel van de Tweede Kamer moest de status van de Palestijnen per se worden verhoogd in de VN, want dat zou de enige manier zijn om Israël aan tafel te krijgen. Ik kan alleen maar vaststellen dat Israël aan tafel zit, dus wie heeft er nu gelijk? Ik claim niet dat ik gelijk heb gehad met de lijn die wij hebben gevolgd, maar de andere partij kan ook niet claimen dat die lijn tot meer succes heeft geleid.

Dit conflict ligt altijd zo emotioneel. De gekozen posities zijn vaak bijna fundamentalistisch, zodat men de ander niet eens meer wil horen. Dat zie ik ook een beetje bij de reactie van het Simon Wiesenthal Instituut; het is niet wat wij willen, dus het deugt niet. Andersom gebeurt het ook. Als president Peres hier is, krijgen wij kritiek omdat wij het mogelijk maken dat president Peres in de senaat zijn mening geeft. Sorry, maar als je iets wilt bereiken, moet je met elkaar in gesprek. Je hoeft het niet met de meningen van Peres eens te zijn, maar door hem buiten de discussie te plaatsen kun je nooit met elkaar in discussie gaan.

Ik ben het niet eens met een aantal conclusies van het AIV-rapport, waarover ik vanavond uitvoerig ga praten met de Tweede Kamer, maar als de heer De Graaf aan mij vraagt of ik kritiek heb op de kwaliteit van de AIV, zeg ik: nee, integendeel. Ik vind dat de AIV bestaat uit mensen met zeer grote kwaliteit. Binnenkort sluit de voorzitter van de AIV, overigens ook oud-voorzitter van deze Kamer, zijn wettelijk maximale termijn af en zal hij aftreden. Vandaag wil ik de gelegenheid aangrijpen om hem nadrukkelijk te danken voor zijn fantastische werk van de afgelopen negen jaar, alles bij elkaar. Ik vind dat de heer Korthals Altes en zijn collega's op dat punt alleen maar complimenten verdienen. Wat heb ik aan een AIV, als deze alleen maar schrijft wat ik graag wil horen of wat goed uitkomt? Juist de onafhankelijke rol van de AIV helpt ons om ons beleid te verbeteren, aan te scherpen en een discussie daarover te voeren.

De tweede vraag van de heer De Graaf is om de mensenrechten te verbeteren in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Dat is een heel terecht punt. Op mensenrechtengebied is dit misschien wel de grootste uitdaging waar wij de komende generatie voor zullen staan. Er is iets losgewoeld in de Arabische wereld en dat zal voorlopig niet bedaren. Dat kan alle kanten uitgaan. Het kan vreselijk misgaan, maar het kan ook op sommige plekken goed gaan. Onze inspanning moet erop gericht zijn om waar mogelijk een positieve bijdrage te leveren aan de uitkomst.

Hoe doen we dat? Ik heb twee weken geleden bijvoorbeeld afgesproken met Lakhdar Brahimi, de speciale vertegenwoordiger van de VN-Secretaris-Generaal voor Syrië, dat Nederland het mogelijk zal maken dat als er vredesbesprekingen komen, vrouwen onderdeel uitmaken van de delegatie. Als er te weinig vrouwen zijn in die delegatie, zal Nederland een parallelle sessie sponsoren, ter plekke, waar vrouwen ook hun positie en hun ideeën over de oplossing van het conflict kunnen bijdragen. In dat deel van de wereld dreigt gewoon te gebeuren dat vrouwen die het hebben losgewoeld, als eerste slachtoffer zijn van wat er vervolgens gebeurt en monddood worden gemaakt. Nederland wil eraan bijdragen om dat niet te laten gebeuren.

We hebben recent ook een hele discussie gehad over mensenrechten in Saudi-Arabië. Er was kritiek van Amnesty International op de stille diplomatie van de Nederlandse regering ten aanzien van Saudi-Arabië. Ik laat dat nog een keer goed bekijken. Is het wel verstandig zoals wij dat doen? Heeft Amnesty International gelijk? Ik wil dat echt open benaderen,

om te kijken hoe wij dat kunnen verbeteren. De heer De Graaf heeft volkomen gelijk dat misschien wel de wereldwijde lakmoesproef voor mensenrechten zal plaatsvinden in dat gebied, in de komende jaren. Natuurlijk blijven andere onderwerpen, zoals LHBT in Oost-Europa, heel prominent op onze agenda. Ook Rusland zullen wij daarop blijven aanspreken, maar vergeet niet dat er landen zijn in het Midden-Oosten waar twee mannen die zoenend op straat betrapt worden, het risico lopen om de doodstraf te krijgen. Ook op dat punt zijn er ook in andere delen van de wereld nog wel uitdagingen.

De heer Kox heeft ook twee vragen gesteld. De eerste was over de Conventie van Istanbul over geweld tegen vrouwen. Hij heeft gelijk dat wij meer vaart moeten maken, maar ik wil in deze vergadering wel openheid van zaken geven waarom het zoveel tijd kost. Dat heeft te maken met andere landen in het Koninkrijk. Wij zullen de Kamer naar aanleiding van de brief van 24 september nog deze maand informeren hoe het tijdspad er verder uitziet. Ik denk dat wij twee tijdlijnen zullen hebben, een voor Nederland en de andere voor andere delen van het Koninkrijk, zodat men ziet waar de knelpunten liggen. Volgens mij is dit wel een interessante punt van discussie: internationale verdragen en de positie van het Koninkrijk. Het gaat dan om de administratieve en bestuurlijke capaciteit die zij hebben, de situatie op de grond en de mogelijkheid voor de Caraïbische delen van het Koninkrijk om te voldoen aan verdragen die door het Koninkrijk worden getekend en geratificeerd.

De heer **Kox** (SP): Mevrouw Bussemaker heeft gewoon gezegd dat zij dat zou doen. Zij zei dat het in 2013 wordt geratificeerd. Als de regering zegt dat het gebeurt, dan gebeurt het. Misschien moeten we een andere route kiezen, maar we moeten dat gewoon doen.

Minister **Timmermans**: 2013 zal niet meer lukken, denk ik, maar het gebeurt, we doen het, daar is geen enkele discussie over. Ik heb al gezegd waar de knelpunten zitten. Het ligt niet aan de Nederlandse regering. Het ligt ook niet aan Nederland. Wij zullen deze Kamer op korte termijn informeren over hoe wij dat gaan doen. Deze doelstelling houdt de heer Kox en mij niet verdeeld.

Dan de EU-rechtsstaatsmonitoring en de relatie met de Raad van Europa. Ik ken de aarzeling bij de Raad van Europa en de vrees dat hier weer EU-imperialisme opgeld doet, maar ik heb ook met een andere realiteit te maken. Ik heb er begrip voor gevraagd in het comité van Ministers van de Raad van Europa en bij de secretaris-generaal, die er begrip voor heeft. Na het debacle rond Haider is de Europese Unie niet meer in staat gebleken om een manier te vinden om het op politiek niveau bespreekbaar te maken als zich problemen voordoen met de rechtsstaat in een lidstaat. Wij hebben daar gewoon geen goede instrumenten voor. De reactie daarop zal misschien zijn dat deze bij de Raad van Europa liggen. Dat klopt, maar ik vind dat de EU-lidstaten die verantwoordelijkheid ook tegenover elkaar hebben. Ik vind het beschamend dat als zich problemen voordoen met de rechtsstaat in Hongarije, om een concreet voorbeeld te noemen, dat wij dan in de Raad allemaal naar onze nagels of vinger-toppen kijken, omdat wij het er niet over kunnen hebben. Dat durven we niet, terwijl sommigen – ik ook – er in de publiciteit wel van alles over zeggen. Ik vind dat eerlijk gezegd ook niet fair tegenover de Hongaren. Ik vind dat ik mijn Hongaarse collega er rechtstreeks op aan moet kunnen spreken dat het naar mijn mening rechtstreeks de rechterlijke macht politiek probeert te sturen met pensioenwetgeving. Dat is bij de Venetië Commissie terechtgekomen, die daarover een verstandige opinie heeft opgeschreven. Je kunt wel zien dat het ook politiek wordt bekeken in de Venetië Commissie. Zij zegt dat het geen politieke beïnvloeding is, maar leeftijdsdiscriminatie. Dat was een slimme redenering en dan past Orban het aan.

Ik vind dat de Europese Unie ook een eigen verantwoordelijkheid heeft op dit punt. De crux wordt nu hoe je dat rechtsstaatinstrument dat we willen creëren, zo kunt vormgeven dat het naadloos past in het instrumentarium dat de Raad van Europa al heeft ontwikkeld en dat goed werkt. We moeten ontzettend goed opletten waar de Commissie mee komt. Dat zal nog een lastige klus worden. We hebben dit tot nu toe met z'n vieren gedaan. Een van de vier, te weten Guido Westerwelle, zal de regering verlaten. We zullen de nieuwe Duitse collega op de hoogte moeten brengen en andere landen mee moeten krijgen, maar dit moet echt de inzet zijn, want anders hoeft dit instrument voor mij niet. Als het een concurrent wordt van bestaande, goed functionerende instrumenten, dan doet het meer kwaad dan goed.

De heer **Fred de Graaf** (VVD): Voorzitter. Ook namens de VVD-fractie spreek ik waardering uit voor deze nota. Ik teken hierbij aan dat dit een beschaafde nota is, voor beschaafde politici in beschaafde landen, die wij nu in beschaafd gezelschap met elkaar bespreken. Daarmee wil ik zeggen dat bij het lezen toch de volgende vraag opkomt. Het zijn kleine stapjes, hier en daar boeken we succes, als Nederland alleen bereiken we niet veel op het gebied van de mensenrechten, dus gezamenlijk optreden met Europa is erg belangrijk en wat dies meer zij. Dat is allemaal netjes beschreven, maar als ik naar de grote, grove mensenrechtenschendingen in de wereld kijk, dan schiet het niet op in deze wereld. Ik heb het natuurlijk over het debat dat over Syrië heeft plaatsgevonden. Iedereen weet hoe het is gegaan in de Verenigde Naties. Nederland heeft zelf gepleit voor diepgaand onderzoek en een bewijs voor het gebruik van chemische wapens, om daarna langs de lijn van de Verenigde Naties eventueel in te grijpen. Een slip of the tongue van de Minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten heeft het allemaal in een ander vaarwater gebracht. De chemische wapens worden nu opgeruimd. Ondertussen gaat het moorden in dat land gewoon door. Kennelijk is het iets anders wanneer je mensen met chemische wapens doodt, dan wanneer je ze gewoon met een kalasjnikov dan wel met een raketwerper overhoop schiet. Daarmee wil ik maar zeggen dat we op die grote, grove mensenrechtenschendingen in de wereld als beschaafde naties nog steeds geen passend antwoord hebben. Bij de gang van zaken in de Verenigde Naties lijken de procedures de overhand te hebben gekregen boven het handhaven van mensenrechten. De universele verklaring dateert van 1948, direct na de Tweede Wereldoorlog, in de periode van de Koude Oorlog. De wereldpolitieke situatie is danig veranderd, maar de instituties van de Verenigde Naties zijn nog steeds dezelfde als toen en werken op dezelfde manier. De vraag is hoelang dat nog door kan gaan, want dit leidt eigenlijk nooit tot resultaat.

Ik heb met plezier gelezen welke instrumenten de Nederlandse regering ter beschikking staan om respect voor mensenrechten te bevorderen. Wat ik heb gemist, is het ultimum remedium, namelijk de krijgsmacht. Wanneer landen zich niet houden aan de internationale rechtsregels, zullen wij in het kader van de responsibility to protect niet anders kunnen dan ze dwingen, bijvoorbeeld door een boycot, die in Iran als effect heeft gehad dat dit land zich opent naar de rest van de wereld, omdat de economie langzamerhand kapotgedraaid is. Dat is een mogelijkheid, maar er zijn ook situaties waarin wij geen andere keuze hebben dan het inzetten van de krijgsmacht, hetzij nationaal, hetzij internationaal. Een verwijzing naar dat instrument heb ik in deze nota gemist, en daarop hoor ik graag een reactie van de Minister.

Minister **Timmermans**: Voorzitter. Ik kan deze cri de coeur wel begrijpen, als je ziet welke mensenrechten er op welke schaal worden geschonden in een land als Syrië. Maar ik moet ook zeggen dat de wereld sinds 1948 wel enorme sprongen vooruit heeft gemaakt met de normering en naleving

van mensenrechten. Ik geef een heel recent, concreet voorbeeld. We hebben twee weken geleden in New York voor het eerst in de geschiedenis van de Verenigde Naties een bijeenkomst met Ministers gehad over LHBT-rechten. Dat is nog nooit eerder gebeurd. Daarbij waren niet alleen Ministers uit Noord-Europese landen aanwezig, maar ook uit landen op andere continenten, zoals Brazilië, Argentinië, Nieuw-Zeeland, Amerika, Japan en Noorwegen. Het is iets waar we misschien vijf jaar geleden nog niet aan hadden durven denken. Nederland liep tien jaar geleden voorop met het homohuwelijk. Men zei dat het veel te snel was en dat het elders nooit zou gebeuren. Maar kijk nu eens hoe het ermee staat in Europa, hoeveel landen dat hebben ingevoerd. Een ander voorbeeld is Afrika, waar soms nog heel gruwelijke mensenrechtenschendingen plaatsvinden, zoals in het Grote Meren Gebied, Somalië, Sudan, Eritrea, maar in andere landen gigantische vooruitgang is geboekt op het vlak van de mensenrechten, zoals in Ghana en andere landen in westelijk of oostelijk Afrika. In Azië worden door de inkomensstijging van mensen ook de mensenrechten verbeterd. Er moet natuurlijk nog ongelofelijk veel gebeuren. We zijn er nog lang niet. Deze strijd zal nooit helemaal gestreden zijn, maar we mogen de ogen er niet voor sluiten dat er soms echt wel vooruitgang wordt geboekt, zowel wat betreft de feitelijke naleving als de codificatie van mensenrechten in internationale verdragen. Het is toch een prachtig resultaat dat we nu al jaren in Europa een ban of een moratorium hebben op de uitvoering van de doodstraf? Het is mooi Europees cultuurgoed, vind ik, dat we de doodstraf scharen onder wrede en onmenselijke straffen. Dat zou twintig of dertig jaar geleden absoluut niet aan de orde zijn. Zelfs een land als Rusland, met zo veel tekortkomingen op het gebied van de rechtsstaat en de mensenrechten, houdt zich netjes aan dat moratorium. Ik wil er toch wel een enigszins optimistisch beeld tegenover stellen dat we wel wat bereiken bij de mensenrechten.

Tegelijkertijd heeft de heer De Graaf wel een punt, als hij zegt dat het recht op leven het eerste mensenrecht is. Als je door een oorlog niet eens het recht op leven hebt, wat hebben die andere mensenrechten dan voor betekenis? Ik heb hierover in New York ook met onze NAVO-collega's gesproken. Om een voorspelling te doen over waar de komende twintig jaar problemen zullen zijn, dat zal zijn in het gebied van de Afrikaanse kust van de Atlantische Oceaan tot aan de Indische Oceaan, voorbij Iran. Dat hele gebied zal ons heel veel hoofdbrekens en naar ik vrees aardig wat instabiliteit bezorgen in de komende twintig jaar. Dan kun je je afvragen wie er internationaal bereid en in staat is om daar wat te doen. Zullen dat de Russen of de Chinezen zijn? Ik denk toch dat de Europeanen en de Amerikanen, ook uit eigenbelang, want dat is allemaal in onze buurt, geroepen zullen worden om daar gezamenlijk op te treden.

Tegen iedereen die denkt dat we de krijgsmacht niet meer nodig hebben, zeg ik dat we onze krijgsmacht meer nodig zullen hebben dan in de afgelopen jaren. Dat kunnen we alleen maar doen als we die krijgsmacht integreren met andere Europese krijgsmachten. We kunnen dat niet meer alleen. Met uitzondering van Noorwegen zijn alle Europese landen aan het bezuinigen op de krijgsmacht, om begrijpelijke redenen. Als je het verschil in input en output op dit gebied ziet bij de Verenigde Staten en in Europa; als je ziet wat de Amerikaanse belastingbetaler in totaal aan defensie uitgeeft en wat hij daarvoor terugkrijgt, als je dat vergelijkt met wat de Europese belastingbetaler aan defensie uitgeeft en daarvoor terugkrijgt, is dat een verhouding van 1:2 en soms zelfs 1:3, dat ligt aan het niveau van de technologie die daarbij wordt gehanteerd.

Voor Europa wordt de keuze uiteindelijk vrij simpel, zeg ik tegen de heer De Graaf: of we integreren niet en dan worden we irrelevant of we integreren en dan kunnen we nog een substantiële bijdrage leveren. Dat zal militair geen probleem zijn, want alle militairen die ik ken in de lidstaten, zijn inmiddels zo ver, maar ik weet niet of wij er politiek toe in staat zijn. Dat is de grote vraag. Zijn wij er politiek toe in staat om te

zeggen dat wij in één schuitje zitten, ook militair gezien? Ik weet niet of wij daartoe in staat zijn. De mooie, maar enigszins naïeve gedachte dat de noodzaak ons daar vanzelf toe zal dwingen, daar geloof ik niet in. Daarvoor moeten politieke stappen worden ondernomen, met politieke wil, maar dat zie ik helaas niet gebeuren, dus dan eindig ik toch nog met een pessimistische noot.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dan bent u pessimistisch over de top in december.

Minister **Timmermans**: Als de heer Van der Linden denkt dat de top in december een oplossing gaat bieden voor dit probleem, dan vrees ik dat hij zal worden teleurgesteld.

De **voorzitter**: Ik wil de Minister enorm bedanken voor de openhartige manier waarop hij onze vragen heeft beantwoord. Het stukje passie dat eruit spreekt, spreekt mij bijzonder aan. Ik kan zien dat het uit zijn hart komt. Hij heeft ongewild ook antwoord gegeven op een vraag die al een tijdje bij ons leeft. We waren een beetje op onze ziel getrapt. Ongeveer een jaar geleden heeft deze commissie een brief geschreven aan de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken omdat wij ons zorgen maakten over wat zich in het Midden-Oosten aan het aftekenen was. Wij vreesden voor een groot regionaal conflict. Als dat zou uitbreken, wat heeft dat dan voor gevolgen? Hebben we daar contingencyplannen voor? Hebben we daarover nagedacht? Wat zou dat voor gevolgen hebben voor het vredesproces? Helaas hebben we daar toen een heel kort antwoord op gekregen; dat men zich niet te buiten ging aan what-if-scenario's. De Minister heeft toch een aantal van die vragen aangestipt en daar zijn wij dankbaar voor. De reden om een AIV-advies te vragen was dat wij geen antwoord kregen van Buitenlandse Zaken op onze vragen, maar dat even terzijde.

Helaas zijn we door onze tijd heen, maar ik heb nog één agendapunt. We hebben een fantastische beleidsmedewerker bij de commissie BDO, maar die gaat afscheid van ons nemen. Dat is doctor Saskia van Genugten. Zij is helaas maar twee jaar in ons midden geweest. Ik moet zeggen dat ik alle superlatieven kan gebruiken. Het is iemand die vooruitdenkt, die sneller denkt dan ik, en daar houd ik van. Ze kon sneller brieven produceren dan ik ze kon bedenken. Ik heb daar enorm van genoten. Ik verlies weleens mijn geloof in de jeugd, en dan denk ik: het is allemaal niets meer in Nederland. Maar als ik zo'n dame zie, dan denk ik: er is nog hoop voor het vaderland, we kunnen voort. Saskia verlaat ons en gaat naar dat woelige gebied dat wij aanduiden als de Greater Middle East, te weten naar de Verenigde Emiraten.

Applaus

De **voorzitter**: We hebben nog vier minuten, dus ik geef u de gelegenheid om nog iets tegen ons te zeggen wat u kwijt wilt.

Minister **Timmermans**: Ik merk dat er bij deze Kamer, meer dan aan de overkant, belangstelling is voor de rechtsstaatmonitor en de rol van de Raad van Europa. Ik kan mij voorstellen dat we de afspraak maken dat we bij de implementatie van de rechtsstaatmonitor ook deze commissie betrekken, om te toetsen of we op de goede weg zijn. Dan kan men dat ook via de leden die lid zijn van de Assemblee bekijken. Misschien kunnen we dat zo doen.

De **voorzitter**: Heel graag, dank u wel.

Sluiting 15.55 uur.